
Zonder linkse rebellie is de Partij van de Arbeid uitgeblust

Arie van der Hek¹

In 1959 verhuisde ik naar Amsterdam, waar ik ging studeren aan de Gemeente Universiteit, de latere Universiteit van Amsterdam. Ik was de eerste in mijn familie die een wetenschappelijke opleiding volgde. Dat studeren mogelijk was in mijn familie was een nieuw fenomeen, dat was voorheen ondenkbaar. Ik groeide op in een middenstandsmilieu in het Zuid-Hollandse stadje Schoonhoven. Na de ULO ging ik naar de Rijks-HBS-B in Gouda. De meeste van mijn klasgenoten vervolgden hun opleiding in Delft aan wat toen nog de Technische Hogeschool heette. Ik koos echter voor de studie politieke wetenschappen in de hoofdstad. Op 18-jarige leeftijd was ik al lid geworden van de Partij van de Arbeid. Mede onder invloed van mijn ouders zat ik aan de linkerkant van het politieke spectrum. Hoewel middenstanders, waren zij behoorlijk progressief in hun denken.

In Amsterdam werd ik actief in de democratisch-socialistische studentenvereniging Politeia. Deze na de Tweede Wereldoorlog opgerichte organisatie was aanvankelijk verbonden met de PvdA. Politeia ontving een subsidie van De Centrale, de levensverzekeringsmaatschappij die ook tot de sociaaldemocratische zuil behoorde. Door toedoen van het partijbestuur van de PvdA werd die subsidie in 1961 stopgezet; wij waren in hun ogen te links. Partijvoorzitter Ko Suurhoff zag ons helemaal niet zitten, vond ons gewoon fout. Ik was in de eerste helft van de jaren zestig een tijdje voorzitter van Politeia en zat in die tijd dus duidelijk op de linkervleugel van de PvdA. Daarnaast was ik actief in de Federatie van Jongerengroepen (FJG) in de PvdA. Nog voor ik betrokken raakte bij Nieuw Links werd ik landelijk voorzitter van de FJG.

In de jaren zestig was het establishment van de PvdA erg bestuurlijk. Rege- ren, meeregeren, meebesturen – daar was de partijtop boven alles op gericht. De PvdA was in 1946 tot stand gekomen door een fusie van onder meer de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB), waarbij ook een groep katholieken en een paar prominente leden van de Christelijk-Historische Unie (CHU) overkwamen. PvdA'ers

afkomstig uit de vrijzinnig-democratische of christelijk-historische hoek vormden een herkenbare groep van typische establishment-achtige figuren, je kon ze zo aanwijzen. Het was duidelijk te zien dat zij geen sociaaldemocraten waren. Daarnaast had je de SDAP-achtigen, waarbij je onderscheid kon maken tussen de gematigde vakbondsvleugel en een meer radicale vleugel. Die tweede stroming, waartoe mensen als Jaap Burger hoorden, werd helemaal overvleugeld door de vakbondsvleugel en de voormalige vrijzinnig-democraten en ex-CHU'ers. Die hadden maar één doel: wij gaan het land besturen. Daar moest heel veel voor wijken.

Toen ik als voorzitter van de FJG in een verkiezingsprogramma commissie zat, nog voor de publicatie van *Tien over rood*, merkte ik die bestuurlijke instelling sterk. Tijdens de commissievergaderingen in Utrecht, in hotel Terminus, ontstond er bij elk min of meer radicaal voorstel onmiddellijk discussie. Steeds rekening houdend met de realiteit van de politieke en maatschappelijke verhoudingen, leidde dit tot de acceptatie van compromissen in een program, nog voor ze werkelijk aan de orde waren. Naar verloop van tijd bleef er van de meer radicale plannen weinig over. Voor enigszins rebelse jongeren was dit allemaal maar slappe hap. Er ontstond bij hen onvrede over de bedaagde gang van zaken in de PvdA. Dat is de context waarin Nieuw Links ontstond. Er zat een jongere generatie aan te komen die het anders wilde. Dat was overigens niet alleen zo in de PvdA; vrijwel tegelijk met Nieuw Links werd bijvoorbeeld D'66 opgericht.

Hans van den Doel was volgens mij degene die het initiatief nam tot de bijeenkomsten die aan Nieuw Links voorafgingen en in oktober 1966 leidden tot de publicatie van *Tien over rood*. Via hem werd ik bij de vergaderingen betrokken. Van den Doel, die docent was aan de Gemeente Universiteit, kende ik persoonlijk. Ik volgde bij hem colleges en had een hele goede relatie met hem. Hij wist natuurlijk dat ik voorzitter was van de FJG en dat ik in de PvdA aan de linkerkant stond. Verder kende ik Jan Nagel uit de FJG en Reinier Krooshof en Arie van der Zwan van Politeia. Het waren hele leuke, geanimeerde bijeenkomsten. Je kon er duidelijk een VARA-vleugel onderscheiden, met onder meer André van der Louw, Tom Pauka en Nagel. Er was een journalistieke vleugel, met bijvoorbeeld Han Lammers. En er was duidelijk een wetenschappelijke vleugel, met personen als Van den Doel, Van der Zwan en Rob de Rooi, die bij het wetenschappelijk bureau van de PvdA, de Wiardi Beckman Stichting, werkte.

Van den Doel had in mijn herinnering ook de regie bij het schrijven van *Tien over rood*. Dat boekje werd in een weekend eigenlijk in elkaar geflanst,

in de kelder van uitgeverij Polak & Van Gennep aan de Keizersgracht in Amsterdam. Voorafgaand aan dat weekend kwamen de auteurs ook enkele keren bij elkaar, onder andere bij mij thuis in Amsterdam, om de opzet en de onderwerpen voor het pamflet door te spreken. We hadden als doel voor ogen een kritisch geluid te laten horen aan zowel de leiding als de leden van de PvdA. Het roer moest om. Dat typische bestuurlijke, establishment-achtige gedrag, daar moest een einde aan komen. Er waren acht auteurs, die elk een deel van *Tien over rood* schreven. Ik nam het hoofdstuk over ontwikkelingshulp voor mijn rekening, met als belangrijkste eis dat de overheidsuitgaven op dit gebied moesten worden verhoogd tot twee procent van het nationaal inkomen. We waren overigens niet allemaal unisono in alle stukjes. Ik had bijvoorbeeld niet zoveel met de eis dat de communistische Duitse Democratische Republiek (DDR) erkend moest worden, maar maakte er ook geen bezwaar tegen. Doordat *Tien over rood* zoveel reacties opriep, ontstond de beweging Nieuw Links.

De essentie van Nieuw Links was voor mij dat, indien de sociaaldemocratie wilde overleven, zij terug moest naar haar wortels. Klassentegenstellingen waren niet achterhaald. De sociaaldemocratie moest daarin partij kiezen! Dat was belangrijk. De PvdA diende zich te bezinnen op de vraag voor wie zij in de samenleving wilde opkomen. Voor wie zijn wij de spreekbuis, de organiserende factor om hervormingen tot stand te brengen? Voor de arbeidersklasse vond ik. Dit impliceerde dat er bepaalde uitgangspunten waren waar we aan vast dienden te houden. De partij moest erkennen dat er in bestuurlijk opzicht, in de regering en in de Tweede Kamer, bepaalde grenzen waren bij het sluiten van compromissen en zeggen: daar gaan we niet overheen. De boodschap was: we staan ergens voor, en als dat dan resulteert in oppositie voeren, nou dan is het maar oppositie voeren.

Daarnaast was voor Nieuw Links de buitenlandse politiek van belang. Die stond toen nog voor een groot deel in het teken van de Koude Oorlog. In de jaren zestig was er de oorlog in Vietnam waarbij de Verenigde Staten waren betrokken; Frankrijk moest zich losmaken van zijn koloniën in Noord-Afrika; je had het pacifistische verzet tegen de kernbewapening; de relatie met de Derde Wereld kwam hoog op de agenda, ook door de beweging van de ongebonden landen. Ook daar gold de vraag: met wie zijn wij nu solidair, met wie voelen wij ons verbonden? Hebben wij wat met die uitbuiters in Amerika en ons eigen land? Moeten wij het grootkapitaal op het kussen helpen, of staan wij ergens voor in de buitenlandse politiek? Dat bepaalde mede de opstelling. De relatie met het Oostblok lag natuurlijk vanwege de Koude Oorlog

heel gecompliceerd, maar zelfs in de Duitse sociaaldemocratie was er een stroming die pleitte voor een toenadering tot de Sovjet-Unie. De eis van erkenning van de DDR moet in dat licht worden bezien.

Anderhalve maand na de publicatie van *Tien over rood* volgde er een buitengewoon congres van de PvdA. In de tussentijd vond de ‘Nacht van Schmelzer’ plaats, waarmee een einde kwam aan het kabinet-Cals en de regeringssamenwerking van de PvdA met de confessionelen. PvdA-fractievoorzitter Gerard Nederhorst vond dat de partij moest proberen het kabinet-Cals toch weer te redden. Toen heb ik mijn vinger opgestoken. Ik mocht als FJG-voorzitter op het congres het woord voeren en heb toen gezegd dat als de fractie dat – na alles wat er gebeurd was – zou doen, het geen knip voor de neus waard was. Luide instemming van het congres viel mij ten deel, dat vond ik wel mooi natuurlijk. Hoewel partijvoorzitter Sjeng Tans wist te voorkomen dat er over deze kwestie gestemd zou worden, was het wel duidelijk wat de partij er van vond.

Tans was overigens heel wat aimabeler en begripvoller dan een man als Suurhoff, die hij in 1965 was opgevolgd als partijvoorzitter. Er waren PvdA’ers die vanaf het begin weinig met Nieuw Links ophadden, maar er waren ook enkele gezaghebbende partijleden die ons steunden. Hein Vos, fractievoorzitter in de Eerste Kamer en voormalig minister, was zo iemand die op de een of andere manier sympathie had voor die opstandige jongeren. Dat gold ook voor de sociaaldemocratische econoom Jan Tinbergen. Die vond weliswaar dat we sterk overdreven en dat we het allemaal nog niet zo goed begrepen hadden, maar hij vond het eigenlijk toch ook wel weer mooi. Partijleider Joop den Uyl speelde een hele curieuze rol. Die was vanzelfsprekend van mening dat wat wij deden intellectueel gezien niets voorstelde, dat het allemaal flauwekul en ondoordacht was. Hij zag echter wel in dat hij met ons rekening moest houden vanwege de nieuwe ideeën en de nieuwe geest die wij in de partij brachten.

Tien over rood was een politiek programma van een rebels clubje dat een opstand wilde creëren binnen de PvdA. De later niet ten onrechte geuite beschuldigingen over factievorming in de partij waren absoluut niet van toepassing op de beginfase. Ik, en anderen voor zover ik weet ook niet, had helemaal niet nagedacht over zaken als machtsvorming en bestuurswisseling. Maar niet lang nadat *Tien over rood* was verschenen, ging dat toch spelen. Er kwam een bepaald type mensen op af. Als we succes willen hebben, dan moeten we ook de macht hebben in de partij, dat soort uitspraken werden gedaan. De aflossing van de wacht in de partij werd de centrale doelstelling.

Nieuw Links moest daarom in de gewesten en afdelingen het bestuur gaan overnemen. In steden ging dat makkelijker dan op het platteland, en in de ene stad weer sneller dan in de andere. In Amsterdam en Groningen was het bijvoorbeeld minder moeilijk dan in Rotterdam, dat had ook met de lokale partijcultuur te maken. Ook toen was er vaak een opkomstprobleem bij afdelingsvergaderingen, waardoor Nieuw Links-sympathisanten soms eenvoudig een meerderheid konden vormen bij stemmingen. In de lokale afdelingen zag je de greep naar de macht plaatsvinden.

De kerngroep van Nieuw Links begon na het succes van *Tien over rood* ook echt de trekken van een bestuurlijk gremium te krijgen. Hoe zetten we de strategie uit, wat is de tactiek, hoe grijpen we de macht? Met wie doen we dat, met wie sluiten we coalities en met wie niet? Dat soort vragen werd in de kerngroep besproken. De antwoorden daarop werden onderling geformuleerd. Het was een collectief gebeuren, al waren Van den Doel, Lammers en Van der Louw de meest prominente figuren van de kerngroep. Zij waren ook degenen die bij de openbare bijeenkomsten van Nieuw Links in Utrecht achter de tafel op het podium zaten en de discussies leidden. Op deze Utrechtse vergaderingen, die door de kerngroep werden voorbereid, kwamen in mijn herinnering in het eerste jaar tientallen mensen af, zeker geen honderdtallen. Ze werden georganiseerd om aanhang te kweken en de sympathisanten van Nieuw Links onderling de gelegenheid te geven om te discussiëren. Het waren geen strak geleide bijeenkomsten, iedereen kon er zijn zegje doen. Door de discussie op een slimme manier te leiden, wisten mensen als Lammers de debatten desalniettemin in een bepaalde richting te sturen.

Al in 1967 werd mijn betrokkenheid bij Nieuw Links drastisch minder en kwam ik op afstand te staan van de kerngroep. Van der Louw en Lammers hadden bedacht dat het verstandig was om samenwerking te zoeken met wat wel 'oud links' werd genoemd. Dat was de club rond Ton Regtien, Jan Blok en Theo van Tijn. Zij zaten ook in de redactie van het blad *Links*. Dat kwam voort uit *Socialistisch Perspectief*, het tijdschrift van het Sociaal-Democratisch Centrum (SDC), een linkse groepering in de PvdA in de jaren vijftig. In 1959 had de partij verklaard dat het lidmaatschap van het SDC onverenigbaar was met dat van de PvdA. Ik kende die club rondom *Links* van haver tot gort. Ze waren lid van de PvdA, maar altijd met de bedoeling – veel sterker dan bij Nieuw Links – om de partij van binnenuit te hervormen en te radicaliseren. Ze waren te klein en machteloos om dat voor elkaar te krijgen. Toen Nieuw Links na de publicatie van *Tien over rood* zo aansloeg, bood hun dat een mooie kans om daarin mee te gaan. Dat was vanuit hun gezichts-

punt begrijpelijk. Ik heb echter nooit goed begrepen dat een aantal mensen in de kerngroep van Nieuw Links dat als een versterking zag. Zij wilden de rijen aan de linkerkant sluiten, zonder dat ze naar mijn oordeel voldoende inhoudelijk de vraag stelden: is datgene wat zij willen ook wat ons voor ogen staat?

Ik was van mening dat oud links te conservatief was. Ze vielen naar mijn smaak terug op hele oude ideeën, die uit de tijd waren. Ik vond het inhoudelijk en strategisch een verkeerde keuze om daar samenwerking mee te zoeken. Dat zat hem ook in subtiele zaken, zoals de vraag hoe loyaal je bent aan de PvdA, als partij. Als je de partijorganisatie ziet als een vehikel dat je in handen moet zien te krijgen om jouw doelstellingen te realiseren, is dat een hele andere optiek dan wij hadden. Zie je de partij als meer dan een programma alleen, maar ook als een milieu van min of meer gelijkgezinden, dan ben je eerder geneigd om compromissen te sluiten. Dan voel je sterker een band met andere opvattingen die ook in de partij leven. Oud links zag de partij vooral als instrument voor het bereiken van doelstellingen. Voor mij lag dat anders. De PvdA moest een andere, scherpere koers gaan varen, maar Nieuw Links opereerde in beginsel wel vanuit een loyaliteit aan de partij. Dat gold zeker voor iemand als Van den Doel. Ik heb nooit goed begrepen waarom Van der Louw en Lammers oud links er toch bij wilden halen om een front te vormen.

Ik heb mij tegen die samenwerking met oud links verzet, en dat resulteerde uiteindelijk in mijn afscheid van de kerngroep. Ik heb zelfs geprobeerd een soort staatsgreep te plegen, al was die achteraf gezien niet zo slim in elkaar gezet. In de aanloop naar een bijeenkomst van Nieuw Links in Utrecht in september 1967 benaderde ik John Jansen van Galen, destijds journalist bij het *Algemeen Handelsblad*. Ik kreeg hem zover om de dag voorafgaand aan die vergadering een stuk te publiceren in de krant, met mijn naam erbij, waarin werd vermeld dat er een einde moest worden gemaakt aan het zoeken van samenwerking door Nieuw Links met oud links. Op de bijeenkomst de daaropvolgende dag dolf ik echter het onderspit. Sterker nog, ik kreeg enorm op mijn lazer. Ik mocht daarna nog wel komen op de vergaderingen van de kerngroep, maar het klikte niet meer. Die stunt met het *Algemeen Handelsblad* namen de anderen mij kwalijk, dat vonden ze deloyaal. Achteraf beschouwd was het ook niet aardig om het via de krant te spelen. Dit meningsverschil leidde er trouwens niet toe dat ik alle banden met de personen uit de kerngroep verbrak. Bepaalde relaties bleven gewoon bestaan, maar ik maakte geen onderdeel meer uit van de kerngroep.

De combinatie van de sterke gerichtheid op machtsvorming bij Nieuw Links, het inzetten op het verwerven van posities in de partij, en de poging om te pacteren met oud links leidde ertoe dat er iets ontstond waar ik weinig meer mee had. De machtsvorming nam de overhand boven het programma-tische. Dit ging ten koste van de aandacht voor inhoudelijke hervormingen. De bestuurlijke talenten gingen in Nieuw Links de toon zetten. De meer op-standige en uitgesproken types, zoals Van der Zwan, kwamen na conflicten in de marge van Nieuw Links terecht. Overigens verwachtte ik destijds dat de samenwerking met oud links Nieuw Links geen goed zou doen, maar daar heb ik mij op verkeken. Uiteindelijk heeft die club geen blijvende invloed op Nieuw Links gehad. De mensen die uit de hoek van oud links kwamen, verdwenen geleidelijk ook weer, al had ik er geen zicht op hoe dat precies is gegaan.

Mijn afnemende activiteit in Nieuw Links in 1967 was niet alleen een gevolg van de ontwikkelingen waar ik me niet in kon vinden, het had ook met persoonlijke omstandigheden te maken. Ik wilde in dat jaar mijn studie politieke wetenschappen afronden. Ik was al enige tijd getrouwd en ons eerste kind was inmiddels geboren. In 1968 studeerde ik af. Daarna werkte ik nog korte tijd op het partijbureau, bij internationaal secretaris Piet Dankert. Al snel maakte ik de overstap naar het ministerie van Buitenlandse Zaken waar ik ambtenaar werd, later bij Economische Zaken op het gebied van buitenlandse betrekkingen. Ik verhuisde daarvoor naar Gouda. Via het gewest Zuid-Holland werd ik bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1972 op de kieslijst gezet. Omdat Max van der Stoep minister van Buitenlandse Zaken werd in het kabinet-Den Uyl, nam ik in 1973 zijn plaats in de Tweede Kamer in. De machtsgreep van Nieuw Links in de PvdA, die onder meer resulteerde in posities in het partijbestuur, invloed op programma's en veranderingen in de partijorganisatie, had zich toen al voltrokken. Na het succes verdween Nieuw Links als verschijnsel heel snel. Ik kreeg die plek op de lijst niet omdat ik een representant van Nieuw Links was. Dat speelde hooguit indirect een rol. Het gewest dat mij kandideerde zocht namelijk wel personen die links georiënteerd waren.

Tot 1987 bleef ik onafgebroken Tweede Kamerlid. In de PvdA-fractie speelde het in die jaren geen belangrijke rol of iemand actief was geweest in Nieuw Links of niet. Er was geen apart clubje van Nieuw-Linksers in de fractie. Ik wist wel van het bestaan van de Steenwijkgroep. Dat was een informele overlegclub rondom partijvoorzitter Van der Louw, waaraan een aantal vooraanstaande Nieuw-Linksers deelnam, zoals Wim Meijer. Ik heb daar

nooit deel van uitgemaakt. Overigens was de doorwerking van Nieuw Links in de Tweede Kamerfractie wel op andere manieren merkbaar. Door Nieuw Links was de personele samenstelling van de afdelingen en gewesten veranderd, ook van de besturen. Hierdoor kreeg je een ander type PvdA'er op de kandidatenlijsten bij de verkiezingen, dat vervolgens ook in de Tweede Kamer kwam. Een PvdA-politicus als Hans Kombrink was bijvoorbeeld een erg principieel pleitbezorger van sociale woningbouw, en dat gold ook voor Jan Pronk op het gebied van ontwikkelingssamenwerking.

Het optreden van Nieuw Links had ook duidelijke gevolgen voor de partijorganisatie. Het gewestelijk kader kreeg meer inspraak en in de periode dat ik actief was in de politiek woog hun oordeel zwaar. Wat de achterban zei, dat moest bepalend zijn. Dat was bijvoorbeeld onmiskenbaar het geval ten tijde van de kabinetsformatie in 1977, toen Den Uyl zich neerlegde bij de negatieve uitspraak van de partijraad over het onderhandelingsresultaat – met als gevolg dat het tweede kabinet-Den Uyl er niet kwam. Tegelijkertijd ontstond er een nieuwe toplaag in de gewesten en afdelingen, van wethouders, raadsleden, bestuursleden. Dit leidde ertoe dat het gewone lid op bijeenkomsten toch weer het gevoel kreeg dat ze slechts mochten komen om te luisteren. Die ontwikkeling was in de hand gewerkt door de nadruk die Nieuw Links legde op machtsvorming via de afdelingen en gewesten. De oude gevestigde orde in de partij maakte in feite plaats voor een nieuw establishment.

In meer algemene zin werkte Nieuw Links ook nog op een andere manier door, althans zolang Den Uyl partijleider was. Den Uyl had altijd bepaalde beginselen, een grondhouding waaraan hij vasthield. Hij kon weliswaar heel ver gaan in het sluiten van compromissen en wist zonder meer wat machtspolitiek inhield, maar tijdens zijn partijleiderschap waren er grenzen waar de PvdA niet overheen ging. Ik nam als Tweede Kamerlid bijvoorbeeld de industriepolitiek voor mijn rekening aan het einde van de jaren zeventig, toen het ene na het andere bedrijf failliet ging. De vraag was vaak of een onderneming overeind moest worden gehouden of niet. Als er een beredeneerbare kans was om een bepaalde productiecapaciteit in een aangepaste vorm overeind te houden, dan was ik van mening dat de staat de helpende hand moest bieden om zo banen te redden. Daarbij maakte ik zonder twijfel beoordelingsfouten, maar dat was toch het uitgangspunt. De vraag was natuurlijk hoe dat dan gedaan moest worden. Daar zijn de geleerden het nu nog niet over eens en ook ik had er destijds geen pasklaar antwoord op. Ik vond wel dat geprobeerd moest worden er wat van te maken. Er kwam kritiek op die opstelling, ook vanuit de partij, maar Den Uyl steunde mij. Hij vond dat we

een verantwoordelijkheid hadden voor de werkgelegenheid en dat je productiecapaciteit niet zomaar door de markt kapot moest laten maken. In dat soort kwesties merkte je dat Den Uyl duidelijke principes had. Ik denk dat door Nieuw Links die beginselvastheid wat werd versterkt.

Vanaf het moment dat Wim Kok in 1986 Den Uyl als partijleider had opgevolgd, was het geheel afgelopen met die beginselvastheid. Er ontstond een hele andere sfeer in de fractie. Het ideologische element was compleet weg. Het was allemaal pragmatiek en besturen wat de klok sloeg. Het elan, de spirit, de bewogenheid – het was verdwenen. Dat heb ik als een breuk ervaren. Er ontstond een sfeer waarin ik mij niet meer gelukkig voelde en ik was blij toen ik eenmaal uit de Kamer weg was. Ik had het geluk dat ik in 1987 directeur kon worden van de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij in Groningen.

Gedurende de veertien jaar dat ik in de Tweede Kamer zat, werd ik niet als een Nieuw-Linkser gezien. Door mijn pleidooien voor het behoud van industriebedrijven die als gevolg van de economische crisis in de financiële problemen waren gekomen, kreeg ik eerder het imago van een ‘zware metaal-socialist’, vaak in een adem genoemd met twee andere Aries: Arie Groeneveld van de Industriebond en Arie van der Zwan, auteur van het rapport uit 1981 over het industriebeleid, dat uitgebracht werd door de commissie-Wagner.

Ik kijk op Nieuw Links terug als een boeiende periode in mijn leven, die maar kort geduurd heeft. Het betekende daarom niet zoveel voor mij, ik werd er niet door gevormd. Ik heb wel veel plezier beleefd aan de bijeenkomsten, al ging het interessante er voor mij vanaf toen Nieuw Links zich begon te consolideren. Ook later heb ik altijd interesse gehad in recalcitrante mensen die op een non-conformistische manier naar zaken kijken. Van de brave, gemiddelde *mainstream* hebben we er tenslotte al genoeg.

- 9 *Vrij Nederland*, 29-7-1967.
10 *Haagse Post*, 6-4-1968.
11 Binding Rechts kwam voort uit een afsplitsing van de Boerenpartij aan het einde van de jaren zestig, en nam in 1971 tevergeefs deel aan de Tweede Kamerverkiezingen. In Apeldoorn was de partij vertegenwoordigd in de gemeenteraad.
12 *NRC Handelsblad*, 3-2-1972.
13 *Vrij Nederland*, 16-9-1972.
14 *De Volkskrant*, 16-9-1972.
15 *Accent*, 2-10-1976.
16 Hans van den Doel, *Lastig links. Socialistische dilemma's: welstand of werkgelegenheid, deelbelang of democratie* (Utrecht/Antwerpen 1976).
17 Zie paragraaf 3.2 in: Van den Doel, *Lastig links*.

Aan mijn nek buiten het raam gehouden

- 1 Zie de inleiding en de epiloog uit dit boek van Van der Louw, die zijn opgenomen in het volgende hoofdstuk: 'De razendsnelle opmars van Nieuw Links'.

De razendsnelle opmars van Nieuw Links

- 1 Terwijl hij ziek was heeft André van der Louw zijn terugblik op Nieuwe Links geschreven, dat in december 2005, een paar maanden na zijn dood, verscheen onder de titel *De razendsnelle opmars van Nieuw Links* (Schoorl 2005). Hierin schetste hij het ontstaan en de evolutie van Nieuw Links en de gevolgen van de vernieuwingsbeweging voor de PvdA. Uit het boek zijn hier de inleiding en de epiloog overgenomen.

Nieuw Links en D'66

- 1 Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* (Leipzig 1911).

Zonder linkse rebellie is de Partij van de Arbeid uitgeblust

- 1 Dit artikel is een door de auteur geaccordeerde bewerking van een vraaggesprek dat Chris Hietland op 3 juni 2016 met hem voerde.

Herinneringen aan Nieuw Links

- 1 De behoefte aan wijziging in het politiek optreden van de PvdA kwam bijvoorbeeld ook tot uitdrukking in een artikel van Ed van Thijn in *Socialisme en Democratie* in 1966 (Ed van Thijn, 'Een moderne verkiezingscampagne', *Socialisme en Democratie* (1966) 10, 704-714). Hij bepleitte ook dat de grootste partij de minister-president zou leveren en dat er bij een tussentijdse kabinetscrisis zou moeten worden overgegaan tot nieuwe verkiezingen voor de Tweede Kamer.
2 Anet Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008), 217-218. De vermelding dat Den Uyl in november 1966 tot politiek leider zou zijn gekozen is onjuist.